

АНТИЧНА ФІЛОСОФІЯ

Мета даної теми полягає у виявленні особливостей та основних закономірностей розвитку античної філософії, визначенні загальних рис провідних філософських напрямів цього періоду, а також з'ясування їх місця, ролі і значення в історичному й сучасному контекстах. Своєрідність античної філософії характеризують наступні ключові поняття: *космоцентризм, атомізм, релятивізм, фаталізм, Логос*. Тема розкривається через розгляд наступних питань

1. Умови виникнення, особливості та етапи розвитку античної філософії.
2. Розвиток ідей у натурфілософських школах Стародавньої Греції (мілетська, піфагорійська школа, Геракліт, елєати, античний атомізм).
3. Філософські ідеї періоду «високої класики».
4. Ідеї та школи завершального етапу розвитку античної філософії.

Умови виникнення, особливості та етапи розвитку античної філософії.

Приставаючи до вивчення *першого* питання, студентам слід звернути увагу на умови виникнення античної філософії, її джерела, особливості, періодизацію античної філософії, характерну проблематику кожного етапу, її відмінність від філософської проблематики Стародавнього Сходу.

"Античний" у перекладі з латинської означає "давній". У працях істориків античним світом традиційно називалися суспільства Стародавніх Греції і Риму з IX-VIII ст. до н.е. до IV-V ст. н.е. Таким чином, античний період охоплює час формування, розквіту і загибелі рабовласницьких держав Середземномор'я.

Стародавня Греція була розташована на Балканському півострові та навколишніх островах. Розмаїття природних умов сприяло розвитку сільського господарства, ремесел, мореплавства. Знаходження на перетині торгівельних шляхів привело до швидкого росту міст, розвитку торгівлі. Колонізація узбережжя Середземного і Чорного морів, торгові контакти з стародавніми

цивілізаціями Сходу, ознайомлення з їх культурними надбаннями сприяли стрімкому розвитку культури Стародавньої Греції, здобутки якої в галузі художньої культури є одним з найвищих досягнень людського генія.

Головним джерелом античної філософії була давньогрецька міфологія. Протягом усього свого існування вона зберігала виразно *космоцентричний* характер, тобто в центрі уваги був цілісний *Космос*, де боги, люди, природа, складають єдність, *універсум*, який пояснюється і осмислюється через міфи, сказання про богів, героїв. Уже на міфологічному рівні у стародавніх греків, або, як вони себе називали, еллінів почало розвиватися уявлення про об'єктивну необхідність, незалежну від волі богів – безособову Ананке- необхідність, силу долі.

Якщо головним джерелом грецької філософії була міфологія, то умовою її розвитку стала така форма демократичного устрою суспільства як поліс - місто-держава. Демократичній устрій еллінських полісів забезпечував вільне обрання способу життя, публічне висловлення власних поглядів. Відкритість суспільного, політичного життя в полісі, панування закону орієнтували мудреців на пошук законів, які керують природою. Утвердження в полісах демократичних прав громадян створило умови для виникнення і розвитку логіки, риторики, політичної теорії, що сприяло формуванню філософії як форми теоретичного осмислення світу.

Дослідники виділяють такі основні етапи розвитку античної філософії: I - натурфілософія (VI – I пол. V ст. до н.е.), II - класична філософія (II пол. V - IV ст. до н.е.), III- пізня антична філософія (кін. IV ст. до н.е. - V ст. н.е.).

Розвиток ідей в натурфілософських школах Стародавньої Греції (мілетська, піфагорійська школа, Геракліт, елеати, античний атомізм).

При вивченні *другого* питання студентам слід мати на увазі, що філософія почалася з намагання пояснити Космос з нього самого. Тому логічно, що вихідною ідеєю, з якої починається історія філософії, стала ідея пошуку першооснови всього суцього в самій природі..

Найдавніша з відомих нам філософських шкіл виникла в м. Мілет, розташованому в Іонії (Мала Азія). Засновником її вважається Фалес, (сер. VI ст. до н.е.). Він стверджував, що першоосновою світу є вода, з якої все виникає і в яку все перетворюється. Учень Фалеса Анаксимандр (VI ст. до н.е.) піднявся до думки про абстрактний характер першооснови. За принцип всіх принципів, початок всіх початків він прийняв "*apeйрон*", тобто безмежне. Він підкреслив відсутність у першооснови визначеної якості. Безпочатковий, без'якісний, безмежний апейрон уявляється як початок усього іншого, визначеного в початку, часі та просторі. Узагальнюючи матеріальне, Анаксимандр підійшов до філософської ідеї безкінечності, що складається з ідей безмежності (відсутності просторових меж) і вічності (відсутності часових меж). Анаксимен (585-525 рр. до н.е.) бачив основу світу в повітрі, Але пошуки першооснови серед природних стихій заводили в логічній тупик - першооснова не може бути частиною природи, оскільки те, що пояснюється (тобто природа), точніше її частина, не може бути принципом пояснення, яким має бути першооснова.

Піфагор початок всього суцього, причину, що визначає його розмаїття, вбачав у числі – "Все є число". Світ, вважав мислитель, побудований на основі числових пропорцій і є гармонійним. Піфагор розвинув принципи раціонального типу мислення; запровадив сам термін „філософія” – любов до мудрості.

В ідеї матеріальної першооснови внутрішньо закладена *діалектика*. Найяскравіше діалектичні тенденції в ранній грецькій філософії проявились у вченні Геракліта Ефеського (544-470 рр. до н.е.). Першоосновою світу він вважав вогонь. Філософ пояснював буття як безперервний процес руху і зміни, породжений єдністю і боротьбою протилежностей. Рушійною силою розвитку є Логос, всезагальний закон, який ще розглядається у зв'язку з першоосновою.

Пізніше, наприкінці VI- початку V ст. до н.е. одним з впливових центрів філософії стає м. Елея. філософи елейської школи - Парменід, Зенон, Ксенофан, на протипагу діалектичним поглядам Геракліта і мілетської школи висунули вчення про незмінну сутність буття, ілюзорність змін, відносність руху.

Парменід уперше запропонував поняття *буття* як єдність, цілісність суцього. Зенон вперше поставив питання про проблеми безперервності і безкінечності.

Проти ідей елеатів пізніше виступив Демокрит (460-370 рр. до н.е.). Він переходить до множинної першооснови, подолавши ті труднощі в її розумінні, які були в елеатів. За першооснову Демокрит прийняв "*атом*" (у перекладі з грецької - "неподільний"). Під атомом філософ розумів матеріальну першооснову і в той самий час сутність речей. Всесвіт містить безмежну кількість частинок-атомів, які відрізняються розміром, формою, фігурою. Атоми рухаються в порожнечі під впливом необхідності, створюючи різноманітні тіла, якості яких визначаються поєднанням атомів. Атомістична теорія пояснює світ з нього самого, доводить його єдність і множинність, можливість руху при єдності буття. Атом розуміють як єдність матеріального й ідеального.

Підсумовуючи вищесказане, необхідно відзначити, що стародавні грецькі філософи, розуміючи філософію перш за все як раціональне пізнання світу, зробили спробу пояснення світу з нього самого, намагалися дослідити, чим є Космос. На перший план висували проблему пошуку першооснови. Філософи мілетської школи, Геракліт вбачали її в певній природній стихії - воді, повітрі, вогні, але надавали їй не лише матеріального, але й символічного змісту, намагаючись передати невизначену безконечну, безмежну, абсолютну основу буття, проявом якої є весь світ. В процесі розвитку філософської думки розуміння першооснови стає все менш конкретно-матеріальним і все трансцендентнішим (таким, що знаходиться за межами свідомості і пізнання)- від конкретної стихії до атомів, недоступних спостереженню, але пізнаваних тільки розумом, що проникає в сутність речей. З проблеми першооснови поступово як самостійна формується проблема засад буття, універсального закону, що керує всім (Логос Геракліта, що надає сенс Космосу; Нус Анаксагора, необхідність Демокріта). Поступово формуються суто філософські поняття, логічно-раціональна форма викладення основ філософського знання.

Філософські ідеї періоду високої класики.

При вивченні *третього* питання студентам слід звернути увагу на особливості осмислення проблеми людини в античній філософії; на основні аспекти філософських систем Платона й Аристотеля.

Фахівців з навчання мудрості і красномовства в Стародавній Греції називали *софістами* (від грецького "мудрець"). Софісти були першими просвітителями в історії культури, які не лише самі шукали мудрості, але й навчали інших, зробивши це своєю професією. Вони вчили своїх учнів, як менш вагомими аргументами долати більш вагомні, щоб перемогти в диспуті (суперечці). Визначні представники софістів - Протагор, Горгій. (V-IV ст. до н.е.). Для них спільним є філософський релятивізм, тобто вчення про відносний характер знання, моральних норм. Протагор говорив, що "людина є мірилом усіх речей", а сутність речі залежить від її оцінки людиною. Вони звертали увагу на особливості процесу пізнання, вважаючи, що єдиною для всіх (тобто об'єктивною) істини не існує: істина у кожного своя (це називається скептицизмом). Вони закликали вивчати саму людину, оголошуючи її об'єктом пізнання.

Учнем софістів був Сократ(469-399 рр. до н.е.). Він сконцентрував свою увагу на людині та її поведінці, вважав ці проблеми найважливішими для філософії.

Для Сократа життя і людські вчинки, теорія і практика склали єдність: знання (слово) визначає цінність діла, а діло - цінність знання. Настава Сократа на самопізнання - провідна ідея його філософії. "Пізнай самого себе" - основний принцип людської діяльності. Самопізнання, на думку Сократа, - це пізнання людиною свого внутрішнього світу. Процес пізнання здійснюється шляхом діалектики. Під діалектикою Сократ розумів мистецтво знаходження істини шляхом бесіди, дискусії. Запитаннями, відповідями він демонстрував співбесіднику протиріччя в його судженнях, чим побуджував його до мислення, пошуку істини, допомагав її народженню. Цей метод носить назву "майєвтика" – наведення співрозмовника на правильну відповідь, сприяння народженню істини в його розумі.

Філософ прагнув все одиничне підняти до всезагального за допомогою розуму і тим самим перейти від зміни строкатих життєвих переживань до узагальненої проблематики. Людський геній в особі Сократа вперше починає розуміти самостійність ідеального, відрізнити ідеальне від матеріального. Вперше філософська свідомість відрізняє зміст, сутність речі від самої речі.

Сократ намагався знайти загальну ідею, ейдос добродетності. Сократ вважав, що душа безсмертна, а Бога розумів як безособовий вселенський розум, надлюдську мудрість, джерело існуючого ладу, тобто як ідеальну основу буття.

Вчення Сократа стало одним із джерел філософії його учня Платона (428-347 рр. до н.е.), який свідомо сформував свою філософську систему об'єктивного ідеалізму. Це була перша теоретична узагальнена система в історії філософії. Знову постало питання - що таке першооснова? Першооснову буття Платон бачив в ідеї, "ейдосі". Ідеї - це сутності речей. Реально існує не чуттєве явище предмета, а його безтілесна сутність, що не сприймається органами чуття, яка доступна лише для розуму. Ці сутності існують незалежно від суб'єкта.

Світ ідей - безтілесний, невидимий, безколірний, безформний, але має свою чітку структуру. На вершині піраміди - Благо; потім ідеї вищої цінності категорій буття (істина, прекрасне, справедливе і т.д.); далі - ідеї фізичних явищ та процесів (рух, спокій, колір тощо), і, нарешті ідеї окремих розрядів істот (тварин, людини), ідеї предметів, створених людьми, ідеї відносин. У вченні Платона ідеї зображуються як:

- 1) причина або джерело буття, його властивостей і відносин;
- 2) парадигма (зразок), дивлячись на яку творець створює світ;
- 3) мета, до якої, як до верховного Блага, прагне все.

Світ речей – бліда копія світу ідей. Це світ, де існує першоматерія - хаотична, змінна, смертна. Між світом ідей і світом першоматерії - світ природи, сукупність матеріальних речей. Чуттєвий світ – це породження світу ідей і матерії. Чуттєва річ є неповною подібністю своєї ідеї. В той же час вона має стосунок до матерії, її безмежної подільності, й тим причетна до небуття. Платон вважає, що світ ідей - це світ дійсного буття. Чому ж люди відносять

поняття буття до речей? Чому їх вважають первинними? Платон відповідає на ці запитання своєю знаменитою притчею про печеру. Люди живуть, як у печері, в чуттєвому світі речей, не здатні сприймати своїми органами чуття нічого, крім них, і тому навіть не здогадуються про існування справжнього буття, яким є світ ідей, а його блідими тіннями є чуттєві речі. Лише розум допомагає їм споглядати світ ідей.

За Платоном природа людини – подвійна. Людина має безсмертну душу і смертне тіло. Тіло є в'язницею душі, яка і приліплена до нього. Душа має три рівні: розумний, нерозумний (чуттєвий), вольовий. *Розумний рівень* - це рівень мислення. *Чуттєвий рівень* - породжує людські пристрасті. Людина закохується, відчуває голод і спрагу. *Вольовий початок* спонукає людину до діяльності. Душа людини походить від надприродного світу ідей.

Завдяки душі людина здатна сприймати не лише видимість речей, матеріальну оболонку, але й їх сутність - ейдоси. Душа в надприродному світі ідей сприймала їх безпосередньо і, перебуваючи у в'язниці тіла, вона зберігає це знання, але в дуже затьмареному вигляді. Людина, сприймаючи предмети чуттєвого світу, начебто поступово пригадує своє знання про ідеї. Тобто, за Платоном, процес пізнання є пригадуванням того, що вже закладено в душі. Ейдоси пізнаються інтуїцією, яка є незалежною від чуттєвого сприйняття зовнішнього світу. Поводирем душі в процесі пізнання є філософія. Вона звільняє душу від пут, які накладає на неї тіло, привчає сприймати світ очима розуму й розуміти сутність речей. Процес пізнання у Платона нерозривно пов'язаний з процесом самовиховання і самовдосконалення. Це не пізнання для пізнання, а пізнання задля етичного самовдосконалення.

Сутність людини, за Платоном, повинна визначати і сутність ідеальної держави. Держава є знаряддям удосконалення людської душі. Керувати ідеальною державою повинні філософи, бо вони досягли найвищого рівня мудрості і можуть укласти справедливі закони. Воїни уособлюють вольовий рівень душі. Вони захищають закони і втілюють їх у життя. "Третій стан" (селяни, ремісники, купці) керується в своїй діяльності пристрастями і тому повинні підлягати філософам і воїнам. Але разом з тим тільки "третій стан" в

ідеальній державі має приватну власність. Філософи та воїни існують за рахунок державного забезпечення і не мають жодних прав на майно.

Учень Платона Аристотель (384--322 рр. до н.е.) виступив проти відірваності ідеального світу від матеріального. Йому належать слова „ Платон мені друг, але істина – дорожча”. Він вважав, що кожна одинична річ є єдністю "матерії" та "форми". Існують чотири причини буття:

- 1) матерія, або пасивна можливість становлення;
- 2) форма (сутність) речей, яка є дійсність того, що в матерії дано як можливість;
- 3) початок руху, бо світ існує в русі;
- 4) мета, до якої прагне все.

Аристотель показує нерозривну єдність матеріального і духовного початків буття. Кожна річ і Космос в цілому - це нерозривна єдність форми і матерії. Сутність речі є невіддільною від самої речі. Аристотель поділяє сутності на нижчі - ті, що складаються з матерії та форми, і на вищі - чисті форми. Найвищою сутністю є чиста форма, позбавлена матерії, яка є причиною й остаточною метою всього, що існує. Світ існує вічно і вічно існує рух, зміна. Вершиною ієрархічного світу є Абсолют - перший нерухомий двигун ("першодвигун"). Це є найдосконаліше буття, чиста форма, вищий розум, думка, зосереджена в собі. Аристотель визначав Абсолют як "думку, що мислить сама себе". Він поєднує філософський Абсолют, або першопричину світу, з Богом як предметом релігійної шани, деміургом, який визначає доцільність буття.

Вчення про нерозривність форми і матерії в чуттєвому світі зумовлює і особливості гносеології (вчення про пізнання) Аристотеля, який вважав, що предметом науки є загальне. Загальне існує і проявляється тільки в тому одиничному, що чуттєво сприймається і пізнається розумом через нього. Відзначаючи роль чуттєвого сприйняття в процесі пізнання, Аристотель одночасно надає провідну роль розуму. Він створив логіку, яку розумів як науку про доведення, а також форми мислення, необхідні для пізнання. Думки, вважає Аристотель, відображають об'єктивно існуючі зв'язки між явищами і

процесами світу. "Дійсне знання є тотожним з предметом пізнання" (Філософія Стародавнього світу. Читанка з історії філософії під ред. Волинки Г.І.-Кн.1 К.: Довіра,1992-С.130.). Гносеологія Аристотеля є наукою не про знання взагалі, а про наукове знання. Весь аристотелізм наповнений прагненням до наукового пізнання, пристрастю до вивчення світу, фізики, природничих наук, а не душі, як у Сократа і Платона.

Філософські системи Платона й Аристотеля завершують класичний період у розвитку античної філософії.

Ідеї та школи завершального етапу розвитку античної філософії:

При розгляді *третього* питання студенту треба звернути увагу на останній період розвитку античної філософії, в усьому розмаїтті його шкіл та напрямів..

Еллінізм - це період від походів Олександра Македонського до захоплення Єгипту римлянами (з 338 р. - по 30 р. до н.е.). Занепад давньої полісної демократії, розвиток монархічної форми правління, численні державні перевороти, війни, розорення, збагачення сприяли посиленню індивідуалізму. Водночас широко розповсюджується *фаталізм* - віра в панування вад людиною невідворотних сил долі. Занадто багато в житті людини тепер залежало від випадковості, дії невідомих сил. Усі ці зміни в суспільному житті знайшли свій прояв у релігії, філософії, мистецтві.

Настає період змін у змісті та основних завданнях філософії. Виникають нові філософські школи, де основна увага зосереджується на проблемах етики, моралі. Серед них особливого поширення набувають вчення стоїків, філософія Епікура, скептицизм.

Засновником *стоїцизму* був Зенон з Кітіону (336-264 р.р. до н.е.). Головне завдання філософії він вбачав в етиці - знання є лише засіб для надбання мудрості, вміння правильно жити. Щастя полягає у свободі від пристрастей, спокої душі, в гідній покорі долі. Увесь світ стоїки вважали творчим вогнем, бога ототожнювали з творчою силою самої природи. "Ось чому Зенон у книзі про природу людини першим говорить, що (найвища) мета - це жити згідно з природою, а це означає жити добродібно: адже саме до добродібності веде нас

природа".(Філософія Стародавнього світу. Читанка з історії філософії під ред. Волинки Г.І.-Кн.1 К.: Довіра,1992-С.187.)

Засновником іншої впливової філософської школи періоду еллінізму був Епікур (341-272 рр. до н.е.). Як продовжувач учення Демокрита, Епікур розвинув атомістичну теорію: атоми, які відрізняються за формою і розмірами, відрізняються також і за вагою. Епікур першим звернув увагу на атомну вагу. Атоми вічно рухаються в порожнечі з однаковою швидкістю за необхідністю. Але, на відміну від Демокрита, Епікур вважав, що спонтанне самовідхилення атомів від прямолінійного руху викликає їх зіткнення і утворює предмети. Рух атомів не повністю підкоряється невідворотній необхідності, а має й певний мінімум свободи. Так і людина: її життєвий шлях не визначається повністю вироком долі, а й залежить від людської волі. Всесвіт є безмежним й безконечним у просторі й часі. Душа людини не безсмертна, а помирає разом з тілом. Ідеал *епікуреїзму* - споглядальне життя в тиші та спокої, сповнене духовних насолод. Головною перешкодою на шляху до щастя, за Епікуром, є страх перед богами і смертю. Боги є, вони блаженні, але не втручаються в людське життя. А про смерть мислитель сказав: "Смерть для нас ніщо: що розклатось, то нечутливе, а що нечутливе, то для нас ніщо" (Філософія Стародавнього світу. Читанка з історії філософії під ред. Волинки Г.І.-Кн.1 К.: Довіра,1992-С.179.)

Як стоїки, так і Епікур шукали відповідь на запитання, яке є важливим і для нас: як бути щасливим у періоди війн, розбрату, соціальної нестабільності, загибелі всіх попередніх ідеалів. Вони бачили щастя в досягненні людиною глибокого внутрішнього спокою, *атараксії*, якого не можуть порушити жодні зовнішні події та обставини. Але стоїки бачили призначення людини в гідному виконанні нею суспільного обов'язку, а епікурейці - у відході від суспільних справ, у спокійному житті серед обраних друзів.

Скептицизм як філософська концепція, що заперечує об'єктивну істинність пізнання, остаточно сформувалась в епоху еллінізму. Хоча елементи скептицизму зустрічаються вже у вченні елеатів, Демокрита, Платона, але як цілісна філософська концепція він оформився в кінці IV ст. до н.е. Засновником

скептицизму був Піррон (360-270 рр. до н.е.). Аналізуючи попередні філософські вчення, скептики прийшли до висновку щодо відносності людського знання. Тому філософ повинен відмовитися від будь-яких суджень: як категоричних, так і проблематичних. Саме таке ставлення до життя забезпечує атараксію (тобто незворушність, спокій) Атараксія скептиків значно відрізняється від атараксії епікурейців. Якщо, за Епікуром, знання - шлях до досягнення атараксії, то для скептиків цей шлях пролягає через відмову від суджень. Скептицизм з його принциповою відмовою від пізнання світу був своєрідним негативним результатом розвитку старогрецької філософії, плюралістичності її вчень. Поряд з цим скептицизм має й позитивне значення. Він звертає увагу філософів на проблему знання та істини, на необхідність пошуку критерію істини в науковому та філософському знанні. Заперечення об'єктивності й абсолютності істини сприяло подоланню догматизму. Твердження скептиків про те, що не існує абсолютних істин, звільняло від влади авторитетів, змушувало мислителів шукати власну відповідь на вічні проблеми буття.

Римська філософія виникає в II-I ст. до н.е. під вирішальним впливом елліністичної філософії як її латиномовне відгалуження. Найпоширенішими в Римі були епікуреїзм та стоїцизм.

Видатним послідовником Епікура був Тит Лукрецій Кар (98-55 рр. до н.е.). У поемі "Про природу речей" він розвинув філософське вчення Епікура. В першій книзі викладена атомістична теорія, в другій - показано, як з вічного руху виникає оточуючий світ. З матеріалістичних позицій розглядаються проблеми душі та пізнання, трактуються різні природні явища. Лукрецій заперечував втручання богів у людські справи; стверджував, що всі культурні надбання є породженням розуму людини, а не богів.

Серед освічених верств Римської імперії особливо популярним був стоїцизм. Видатним його представником був Луцій Анней Сенека (4 р. до н.е. - 65 р. н.е./). Він схиляється до проблем практичної філософії, зокрема до проблеми вибору людиною життєвого шляху. Мета людського життя полягає в досягненні мудрості. За Сенекою, філософія повинна загартовувати характер

людини, щоб вона могла мужньо протистояти життєвим бурям. Сенека ототожнює бога з природою. Він стверджує, що "... не може бути природи без бога і бога без природи". Бог є причиною природи. Над світом панує доля, божественна воля і людина нічого не здатна змінити. Мудра людина повинна з гідністю приймати волю божества: "змінити цей порядок ми не в силі, - проте в силі досягти величі духу..." Єдине, що може людина змінити і вдосконалити в світі - це саму себе. Керуючись голосом совісті, яка спрямовує до добра, людина може досягти "блаженного життя", тобто стану духовного спокою, внутрішньої незалежності від зовнішніх обставин. На відміну від грецьких стоїків, Сенека не засуджує людські пристрасті. Він підкреслює, що совість причетна більш до почуттів, ніж до розуму. Керуючись високими, шляхетними почуттями - коханням, прив'язаністю до ближнього - людина схиляється до добродішних вчинків, усвідомлює свій обов'язок перед людством, наближається до Бога. Стоїчна філософія значно вплинула на розвиток християнської теології.

У III ст. н.е. виникає остання оригінальна філософська концепція античного - світу - *неоплатонізм*, творцем якої був Плотін (204-269 рр.). Хоча він і вважав свою систему продовженням платонізму, вона увібрала в себе й елементи філософії Аристотеля, стоїцизму. Серцевиною неоплатонізму є вчення про містичну еманацию матеріального світу з духовного першоджерела. Першоджерело всього існуючого - "Єдине". Плотін розуміє творення світу "Єдиним" як абсолютно немотивований об'єктивний процес, еманацию. Першим, що з необхідністю походить від "Єдиного", є Розум, за ним - Світова Душа, яка вже перебуває в часі та просторі. Поєднання Світової Душі й матерії породжує природу. За Плотіном, матерія протистоїть "Єдиному" як зло. Все прагне до поєднання з Благим, тобто з "Єдиним". Досягти "Єдиного" людина може не через раціональне пізнання, а тільки через екстаз - позаінтелектуальне, безпосереднє злиття душі з Богом. Вчення Плотіна продовжили і розвинули Порфірій, Прокл, Ямвліх.

Неоплатонізм був своєрідним завершенням античної філософії. І в той же час він виходить поза межі філософії як теоретичного світогляду.

Неоплатонізм - це повернення до міфології, синтез міфології та філософії. Головне в неоплатонізмі - вчення про потойбічність, надрозумність першооснови, і про містичний екстаз як шлях до Істини. Не випадково для багатьох освічених язичників шлях до християнства найчастіше пролягав через неоплатонізм. Кінцем античної філософії вважається поч. VI ст. н.е.

Основні терміни.

Апейрон (грецьк. *apeiron* – безмежне) – поняття, введене в філософію Анаксимандром для визначення безмежної, невизначеної, без'якісної першооснови, що перебуває у вічному русі. Шляхом виділення з апейрону протилежностей і їх боротьби, стверджує філософ, виникла вся багатоманітність речей. Поняття «апейрон» є важливим досягненням давньогрецької філософії на шляху абстрактизації уявлень про першооснову.

Апорії (грецьк. *aporia* – утруднення, безвихідне становище) - парадоксальні положення Зенона, в яких він поставив проблеми безперервності і кінцевості, сформулював питання про природу континууму /безперервного/, яке є одним із вічних питань розуму.

Атараксія (грецьк. *ataraxia* – незворушність) – стан душевного спокою та незворушності. Одне з базових понять пізньої античної філософії; мета, до якої повинен прагнути філософ.

Атомізм (грецьк. *atomos* – неподільний) – одна з концепцій давньогрецької філософії, сформульована Левкіпом і Демокрітом, розвинена Епікуром, Лукрецієм Карром. Згідно з нею, походження і будова світу пов'язуються з поняттям про атом як його першооснову.

Деміург (з грецьк. *demiurgis* - майстер, в переносному сенсі – творець) У філософії Платона, Аристотеля, неоплатоників – творець світу, одне з визначень божества.

Логос (грецьк. *logos* - слово, думка, розум, закон) - термін, який в античній філософії визначав всезагальний закон, основу світу, його порядок і гармонію.

Релятивізм (лат. *relativus* - відносний) - філософське вчення про відносність, умовність і суб'єктивність людського пізнання; моральних понять і уявлень. В кінцевому результаті релятивізм приводить до заперечення об'єктивного змісту пізнання; моральних понять і суджень.

Трансцендентний (лат. *transcendere*- переступати) –термін, що означає те, що знаходиться за межами свідомості і пізнання.

Фаталізм (лат. *fatalis* –роковий) –антидіалектична світоглядна концепція, згідно з якою всі процеси, події, що відбуваються в природі, історії, житті людини, підкорені пануванню необхідності, яка наперед визначена незалежними від людини силами (долею, Богом, об'єктивними законами розвитку), що не залишає місця свободі, творчості.

Питання та завдання для самоконтролю.

1. Які умови сприяли виникненню філософії в Стародавній Греції?
2. Яка проблема є провідною в античній філософії? Обґрунтуйте свою відповідь.
3. Чому Фалес вважає основою всього суцього воду?

„ Так, Фалес, засновник філософії такого зразка, вважає, що матеріальна основа – вода, тому він і стверджував, що земля – на воді. Ймовірно, що він вивів її з того спостереження, що їжа всіх істот волога і що власне тепло народжується з води і живе за її рахунок, а те, з чого все виникає це за визначенням і є основою всіх речей.

Арістотель

/Мир философии. Книга для чтения.

В 2-х частях. – М., 1991. -Ч.1.-С.184/

4. Як у Геракліта пов'язані уявлення про першооснову з діалектичним розумінням буття як безперервного руху? Обґрунтуйте відповідь спираючись на зміст поданого нижче уривку:

„Цей космос, той же самий для всіх, не створив ніхто ні з богів, ні з людей, але він завжди був, є і буде вічно живим вогнем, що мірами розгоряється та мірами згасає”

Геракліт

/Антологія мировой философии.-

М.: Мысль, 1969.-Т.1-С.275/

5. Виявіть відмінність у розумінні атома у вченні Демокріта і в сучасній науці.

6. Поясніть, як ви розумієте тезу Протагора:

„Людина є мірою всіх речей, а саме: : для існуючих – мірою буття, для неіснуючих – небуття. ”

Секст Емпірик

/Філософія Стародавнього Світу.

Читанка з історії філософії.-

К.: Довіра, 1992.- С.112/

7. Прочитавши наданий нижче уривок, поясніть, в чому, згідно Аристотелю, полягає різниця між досвідом і знанням? Чи погоджується Аристотель з Платоном, що правдивим знанням є лише знання загальних ідей?

"Тому, якщо хтось має абстрактне знання, а досвіду не має і пізнає загальне, але одиничне, яке є в ньому, не знає, то він часто помиляється в лікуванні, тому що лікувати доводиться одиничне. Але ми все-таки вважаємо, що знання і розуміння відносяться більше до мистецтва, ніж до досвіду і вважаємо тих, хто володіє одним з мистецтв, більш мудрими, ніж тих, хто має досвід, тому що мудрість у кожного більш залежить від знання, і це тому, що перші знають причину, а другі ні."

Аристотель

/ Мир философии. Книга для чтения.

В 2-х частях. – М., 1991. -Ч. 1.-С.479/

8.Поясніть, у чому полягає різниця в розумінні щастя у основоположника епікуреїзму Епікура і послідовника стоїцизму Сенеки?

Література.

Основна:

ВВЕДЕНИЕ в философию: Учебник для вузов. В 2 ч. / Фролов И.Т., Араб-Оглы Э.А., Арефьева Г.С. и др. – М.: Политиздат, 1989. – Ч. 1 – С. 93-114.

ВВЕДЕНИЕ в философию: Учебное пособие для вузов. / авт кол. Фролов И.Т и др. – М.: Республика, 2004.– С. 42-58.

ИСТОРИЯ философии в кратком изложении. –М.: Мысль, 1991. – С.66-195.

ІСТОРІЯ філософії. Підручник / за ред. Ярошовця В.І. –К.: ПАРАПАНЖ. 2002. – С. 53-125.

ІСТОРІЯ ФІЛОСОФІЇ: Підручник /Бичко А.К., Бичко І.В., Табачковський В.Г. - К.: Либідь, 2001. – С. 17-50.

КАНКЕ В.А. Философия. Исторический и систематический курс: Учебник для вузов. – М., 2002. –С.21-51.

КРЕМЕНЬ В.Г., Ільїн В.В. Філософія: мислителі, ідеї, концепції. – К.6 Книга,2005.- С. 72-125.

ПЕТРУШЕНКО В.Л. Філософія.-К.: Каравела, 2001.- С. 52-72.

ФИЛОСОФСКИЙ энциклопедический словарь. – М., 1994 /см. статьи «элеаты», «Гераклит», «Демокрит», «софисты», «скептицизм», «Эпикур», «стоицизм», «неоплатонизм».

ФІЛОСОФІЯ. Підручник. За ред. Надольного І.Ф. -К.: Вікар, 2001. - С. 29-38.

ФІЛОСОФІЯ: Посібник для студентів вищих навчальних закладів /Причепій Є.М., Черній А.М., Гвоздецький В.Д., Чекаль Л.А. – К.: Академія, 2001. – С. 56-75.

Додаткова:

АСМУС В.Ф. Античная философия. – М.: Мысль, 1976.

БОГОМОЛОВ А.С. Античная философия.- М.:Мысль,1983.

ВИНДЕЛЬБАНД Вильгельм. История философии. К.: Нико-Центр., 1997. – С. 28-220.

ГУРЕВИЧ П.С. Основы философии: Учебник. – М.: Гардарики, 2000. – С. 93-103.

РЕАЛЕ ДЖ. АНТИСЕРИ Д. История западной философии. От истоков до наших дней в 4-х т. – СПб, 1997. – Т.1.

ШАПОВАЛОВ В.Ф. Основы философии. От классики к современности, изд. 2-е, доп.: Учеб. пособие для вузов. – М.: ФАИР-ПРЕСС, 2000. – С. 53-127.

Першоджерела:

АНТОЛОГИЯ мировой философии. В 4-х томах. Т.1, ч.1. – М.: Мысль, 1969. – С. 270-271; 275-276; 326-327; 526-529.

МИР философии. Книга для чтения. В 2-х частях. – М., 1991. -Ч.1. – С. 184-187; 190-192; 412-414; Ч. 2 - С. 232 - 234.

ФІЛОСОФІЯ Стародавнього Світу. Читанка з історії філософії.- К.: Довіра, 1992.- С. 123 - 125; 143-144; 155-156; 185-188.